

Nacionalizam u tri zemlje

U ovom poglavlju nastavljam uporedni projekt započet u IX poglavlju analizom nacionalizama u Severnoj Irskoj i Velsu. U prethodnoj raspravi usredsredio sam se na jezik, nasilje i povest integracije ta dva regiona u državu Ujedinjeno Kraljevstvo. U Severnoj Irskoj, etijevi savremenih nacionalizama jesu ponovno ujedinjenje Irske i uklanjanje britanske vladavine. U Velsu, naprotiv, secesija je beznačajan nacionalistički projekt u poređenju sa zaštitom i unapređenjem velške kulture – naročito velškog jezika – te privrednim i društvenim razvojem oblasti u kojima je ta kultura još uvek vitalna.

Severna Irska i Vels se takođe razlikuju u pogledu vrsta političkog delovanja koje nacionalisti smatraju legitimnim. U oba regiona postoji dubok jaz između ustavnih nacionalista, koji svoje ciljeve nastoje da ostvare izbornim sredstvima, i onih koji zagovaraju upotrebu sile. U Severnoj Irskoj, međutim, oružana borba ima znatan legitimitet u očima velikog broja nacionalista, dok je za pretežnu većinu velških nacionalista čak neznatno nasilna direktna akcija duboko kontroverzna. Ti različiti nacionalistički diskursi odlikavaju različite regionalne povesti i iskustva inkorporacije u britansku državu. Kao posledica, moglo bi se reći da su nacionalizmi u ova dva regiona, u izvesnom smislu, kvalitativno različiti fenomeni (iako oba mogu legitimno za sebe da tvrde da su nacionalistički).

Na ove probleme ću se još vratiti. Za sada, ona pružaju kontekst za argumentaciju koja sledi i naznačavaju njene prethodnice. U ovom poglavlju domet poređenja proširen je tako da, osim Severne Irske i Velsa, uključim i Dansku. Takav izbor slučajeva pre odražava moje lično iskustvo sa tim zemljama nego neku spolja unetu logiku poređenja.

On takođe odražava moju skepsu prema postojećim teorijama nacionalizma: na različite, samosvojne načine, Vels, Severna Irska i Danska nisu delovali kao da se "uklapaju" u analitičke međe za kojima sam isprva posegnuo da bih ih razumeo.

Ali, kao studije slučaja oni su posebno prikladni za našu raspravu. Oni čine sastavne, premda periferne elemente modernog evropskog industrijalizovanog društva, tog opštepriznatog rodnoeg mesta nacionalizma. Severna Irska i Vels su delovi političkog sistema jedne države-nacije, dok Danska predstavlja samostalnu državu-naciju. Svi oni imaju duge povesti političke promene koji se nude ispitivanju. Ako mi, dakle, pode za rukom da pokažem da se njihovi nacionalizmi značajno razlikuju, i među sobom i od modela "državne modernizacije i industrijalizacije", to će biti rečta potpora mojim tezama. U kontekstu tog uoprednog nauka, želim da postavim jedno naoko jednostavno pitanje: šta je priroda nacionalizma u svakoj od ovih zemalja? To povlači i sledeće, varljivo prosto pitanje – naime, da li nacionalizam postoji u svakoj od ovih zemalja? – koje od nas traži da se prisetimo ranije iznetih definicionih merila nacionalizma. Krećući se od jednostavnijeg ka zamršenijem, počću od Velsa.

Vels

Vels je sastavni deo britanske – a pre toga engleske – države od takozvanog Dokumenta o savezništvu 1536. godine. No, ostao je kulturno i politički osoben. Posleden depopulacije koju su doneli, recimo, "raščišćavanje planinskih predela" ili irska Velika glad, Vels je jezički "najkelt-

* U Škotskoj. – Prim. prev.

skiji" pojas "keltskog ruba" Ujedinjenog Kraljevstva, jer oko 20 posto stanovništva još uvek govori velški. Ovaj postotak, iako rezultat istorijata propadanja, znatno je viši od ekvivalentnih broji za govornike škotskog gelskog ili irskog. Počev od kasnog XVIII veka Vels, kao i druge evropske kulturne periferije, doživio je romantičarski "preporod" "narodne" kulture, pod okriljem i po uobrazilji urbane elite koja je nastala zahvaljujući industrijalizaciji (Morgan 1983). Pod barijkom nekonformističkog liberalizma, seme nacionalizma je posejano. Srednjovekovni klasičari, kao što je *Mabingion*, stekli su nove čitaoce, a pokret *eisteddfod*²² je agitovao za stvaranje dostojnog mesta za jezik koji je u to vreme još uvek preovlađivao u seoskim i radničkim sredinama. Danas, uprkos stolicima imigracije, kneževina je zadržala kulturni identitet koji, koliko god njegovo određenje bilo neuhvatljivo, može legitimno da se nazove "velškim".

Ekonomski gledano, Vels – naročito južni Vels – deo je metropolske britanske privrede. Njegovoj prvoj industrijskoj revoluciji, koja je započela u XVIII veku, pečat je davala međuzavisnost ugljenokopa i metalske manufakture u južnim dolinama. Tu se razvio lokalno specifični radnički život u zajednici: kulturno i jezički velški, nekonformistički po religiji, a socijalistički po političkoj orijentaciji. Ekonomska moć je postepeno – uz masovnu nezaposlenost tokom tridesetih godina, restrukturisanje posle 1945. i povratak recesije tokom sedamdesetih – prešla u opadanje, samo delimično usporeno ulaganjima i dotacijama iz UK i Evrope.

Zahvaljujući dugovečnosti i prirodi svoje inkorporacije u britansku državu, Vels je institucionalno manje autonoman

²² *Eisteddfod* - godišnji festivali velške kulture sa takmičenjima u raznim oblicima umetničkog stvaralaštva. - Prim. prev.

man ili odelit od, recimo, škotske. On, međutim, ima političku odelitost u smislu partijske politike. Tokom poslednjeg veka i po, Vels karakterišu pokreti čvrsto povezani sa verskim nekonformizmom: najpre liberalizam, a potom, počev od prvih decenija XX veka, socijalizam "laburističke prevlasti" (Morgan 1981: 272-303). Vels se od Engleske politički razlikuje, možda više no po bilo čemu drugom, po tome što konzervativizam tamo oduvek predstavljao manjinsko opredeljenje.

Iako se povest nacionalizma u Velsu može pratiti unazad do XIX veka – do kampanje za deironizaciju anglikanske Državne crkve – do XX veka nije bilo nacionalističkog pokreta. Velška nacionalistička partija osnovana je 1925. a 1945. je preimenovana u *Plaid Cymru*. Prvi poslanički mandat u britanskom parlamentu osvojila je 1966. U trenutku pisanja ovog rada ona u Vestminster šalje četiri poslanika. Najveću podršku i dalje uživa u *y fro Gymraeg*, ruralnom zapadu i severu gde se govori velški. Od svojih početaka, *Plaid* naglašava kulturna pitanja (jezik i obrazovanje), ekonomski razvoj i političku decentralizaciju unutar Ujedinjenog Kraljevstva kao najbolji način da se zastupaju velški interesi. Secesija ili nezavisnost oduvek su bili marginalni u platforni ove stranke. Njeno opredeljenje za nenasilnu izbornu politiku sve više naglašava Evropu kao najvažniju političku arenu u devedesetim godinama XX veka.

Iako dominantni politički glas velškog nacionalizma, *Plaid Cymru* ostaje manjinska stranka u Velsu u smislu izborne podrške. Njena opozicionarska vizija političke budućnosti Velsa oduvek je imala za suparnika artikulaciju klasnog sukoba i komunitarizam koje je nudila Laburistička partija. Ona se takođe takmiči sa drugim važnim glasom nacionalizma u Velsu, *Cymdeithas yr Iaith Gymraeg* (Društvo za velški jezik), osnovanom 1962. Društvo pribegava

nenasilnim direktnim protestima, mudro ih kombinujući sa lobiranjem; među njegova dostignuća mogu se ubrojati državno finansiranje obrazovanja na velškom jeziku i zakonsko proglašavanje velškog za "ravnoopravni" jezik na teritoriji Velsa.

Velškom ima posvuda: na putokazima, u WC-ima, u železničkim redovima vožnje, u bankama, i tako dalje. Postoji i televizijska stanica na velškom, *Sianel Pedwar Cymru* (S4C), kao i skromna, ali u lokalnim okvirima značajna kulturna produkcija na velškom. Tokom devedesetih godina *Cymdeithas* je predvodilo proteste kojima se zahtevalo donošenje novih zakona o velškom jeziku, dok je vlast uporno odbijala da velškom dodeli pun zvanični status. Demografski gledano, smanjivanje broja govornika velškog moda je zaustavljeno. Kao posledica dejstva obrazovanja i šansi za zapošljavanje, budućnost tog jezika izgleda ne leži u *y fro Gymraeg*, nego na industrijalizovanom i urbanizovanom jugoistoku (C. A. Davies 1990).

Iako ovde nema prostora za detaljan proračun dobitaka i gubitaka velškog nacionalizma (v. C. A. Davies 1989), treba istaći nekoliko stvari. Prvo, nije sav tamošnji nacionalizam nenasilan, kao što je rečeno u IX poglavlju. Takođe postoje izgleđi za pojavu antinacionalističke reakcije. U severnom Velsu bilo je nekoliko sudskih procesa u kojima su ljudi, pozivajući se na Zakon o rasnim odnosima iz 1976. godine, osporavali odluke kojima su odbijeni na konkursima za posao zato što nisu ispunjavali uslove (znajući velškog jezika) propisane na lokalnom nivou; ovi pokušaji, međutim, do sada nisu urodili plodom. U Devedu, nacionalno zakonodavstvo koje dozvoljava školama da istupe iz državnog obrazovnog sistema omogućilo je roditeljima dece koja govore engleski, od kojih su se mnogi tek nedavno doselili, da povedu kampanju protiv politike na-

stave na velškom koju sprovodi Okružno veće. Kao odraz ovakvih sukoba i nesumnjivog prisustva jedne struje autoritarne i isključive jezičko-nacionalističke retorike, pojavile su se akademske analize koje velški nacionalizam karakterišu kao rasiistički (Borland *et al.* 1992; Denney *et al.* 1991; kritiku v. u Williams 1994).

Neprijateljstvo prema nacionalizmu, međutim, nije ograničeno na doseljenike-nevelšane. Mnogi Velšani smatraju da ih jezički pokret isključuje, nastupa prema njima pokroviteljski i umanjuje im vrednost. U to se mešaju i klasni antagonizmi: na jugoistoku, velški je poistovećen sa govornicima koji pripadaju srednjoj klasi i često su zaposleni u državnom sektoru. Kao što sam rekao u prethodnom poglavlju, postoji ozbiljan problem – za velške nacionaliste koliko i za ostale – u pogledu odnosa između jezika i autentičnog velškog identiteta. *Plaid Cymru* uporno pokušava da konstruiše takvu viziju velštva koja će biti dovoljno inkluzivna da uključi one koji govore engleski, ali ujedno i dovoljno ekskluzivna da posluži kao model nacionalnog identiteta (i pridobije glasove). Nedavno sklapanje izbornog saveza u Keredigionu između ove stranke i Zelene stranke primer je takve prakse. Vizija stvaralačkog povezivanja sličnosti i razlike ima životni značaj, ako ni zbog čega drugog onda zato što je nacionalizam koji se u potpunosti poistovećuje sa velškim jezikom – a setmo se da je upravo u domenu jezika nacionalizam postigao najkрупnije efekte – u modernom Velsu osuđen na manjinski status:

Pitanje jezika daleko je od početka ovog veka pa do današnjeg dana do krize identiteta... Velšani koji govore engleski vireno i opravdano uzvraćaju da... i oni pripadaju osobenom "velškom" narodu. (Howell i Baker 1990: 394)

Tu, dakle, imamo svakodnevi problem u vezi sa "nacionalnim identitetom" i "nacijom". Šta kvalifikuje ljude za pripadnost naciji i autentičnom velškom nacionalnom identitetu? I ko izdaje potvrde o autentičnosti? Hanel i Bejbet nude spisak atributa, izuzev velškog jezika, koji krase Velšane: "njihova zasebna istorija, nagonski radikalizam u religiji i politici, prezir prema socijalnoj pretencioznosti, lična toplina i osećajnost, društvenost, ljubav prema muzici i maltene opsesija prema ragbiju..." Ako zasad ostavimo po strani rodnu iskrivljenost ove konstrukcije velštva, samo jedna tačka na tom spisku ima bilo kakav analitički potencijal: ideja zasebne istorije. Ali, ta istorija je "izmišljena tradicija" (Hobsbawm i Ranger 1983), jedan mit po kojem se živi" (Samuel i Thompson 1990). Izmišljanje je još uvek u toku i još uvek se razvija.

Čak i kao društveni konstrukt, zasebna istorija je, u slučaju Velsa, problematična. Ne može se govoriti o *jednoj* istoriji (mada, v. Davies 1993). I zasebna od čega? Odgovor, naravno, glasi: od Engleske. Ali, Vels nikada nije bio izolovan. Kao što sam pisao u III poglavlju, njegova istorija, čak i kao nacionalistička mitska povelja, jeste istorija saobraćanja sa susedima i učestvovanja u brojnim strujama tradicije i univerzumima diskursa. Vels jeste, a verovatno je oduvek i bio, "pluralno društvo", iznutra obeleženo raznolikošću, a u spoljašnjim odnosima svojim otvorenim i propusnim kulturnim granicama. Glavni problem nacionalizma jeste kako taj pluralitet glasova integrisati u velški nacionalni identitet.

Kao što sam takođe pisao u III poglavlju, opisati Vels kao pluralno društvo zapravo znači ne reći bogzna šta. Evropa – kao i najveći deo ostatka sveta – oduvek je bila gusti čestak kulturnog pluralizma. To je jedna od stvari koje nacionalizmi, u svom zamišljanju i izumijavanju kon-

zistentnosti, često pokušavaju da opovrgnu. U slučaju velškog nacionalizma, ironija leži u tome što je opovrgavanje izvodljivo samo po cenu političkog neuspeha. Javno artikulisanje jednog uskogrudno zatvorenog velškog identiteta nije samo trka za utvarom, nego je i politički neizborito. Ako zbog toga *Plaid Cymru* pokuša da definiše velštvo preko zajedničke teritorije, zajedničkih privrednih i socijalnih problema, osećaja različitosti koja nije isključivo jezička i "evropske budućnosti",² to ne mora da ga diskvalifikuje kao nacionalizam.

Severna Irska

Nacionalizam u Severnoj Irskoj mora se, pre svega, sagledati u sveirskom okviru. On i sâm polaže pravo na taj kontekst, i deo je jedne povesti koja traje malo duže od sedamdesetogodišnjeg životnog veka severne države sačinjene od šest okruga. Ali, istorija Irske takođe je istorija njihovih odnosa sa Engleskom. Irski nacionalizam se razvijao kao otpor engleskoj vladavini i u prvi mah se nadahnjivao engleskom političkom tradicijom (Boyce 1991: 388).

Odnos sa onima "preko mora" mnogo puta se menjao. Od XII do početka XVII veka, Irska je bila nesigurno država engleska kolonija, sa prostranim oblastima koje su ostale pod kontrolom Iraca. U kasnijim razdobljima, u XVII veku Irska je bila granična (delom kolonija, delom periferija), u XVIII zasebno kraljevstvo unutar federalne države zajednice, a u XIX je labavo integrisana u britansku državu. Englesko-irskim ugovorom iz 1921. godine ostrvo je podeljeno na Slobodnu irsku državu i Severnu Irsku. Severna država je bila iznudena posledica odbijanja alster-

² Šta bi mogla biti alternativa v. u D.E. Thomas (1991).

skih protestanata da prihvate vladavinu katoličke većine. Njeno članstvo u Ujedinjenom Kraljevstvu ostaje neizve-
ano, uslovljeno pristankom biračkog tela.

A kako se menjao odnos sa Britanijom, tako se i nacio-
nalizam u Irskoj javljao u različitim oblicima: kao "etnički
nacionalizam u začetku" gelske Irske na kraju razdoblja
Tjudora; anglo-irski "nacionalni identitet" zasnovan na reli-
giji i ljubavi prema *patria*, koji se do XVII veka razvio u
"navešćenje nacionalizma"; nacionalizam kao "do kraja ob-
likovano i artikulirano čuvstvo Irske u doba protestantske
prevlasti tokom poslednje četvrtine XVIII veka"; oživljeni
katolički nacionalni identitet XIX veka, iskovan iz "nacio-
nalizma katoličke demokratije", i napokon "ponovno izbi-
janje gelskog etničkog nacionalizma" (Boyce 1991: 19).
Tako bi više nacionalistički nastrojeni istoričari mogli da
dovedu u pitanje Bojsovo gledište, ono potkrepljuje moju
argumentaciju o istorijskoj kontingentnosti nacionalizma.
Kada je reč o modernosti nacionalizma, možemo ukazati
na debatu vođenu krajem XVII i početkom XVIII veka o
prirodi irske nacije – iako se u njoj taj termin retko koristi
– i o tome ko joj pripada (Connolly 1992: 114-124). U
ovoj debati, koliko i identiteti koje je pretresala, za nas je
jednako značajna sama činjenica što je, u tom relativno ra-
nom razdoblju, do nje uopšte došlo.

Dvadeseti vek je bio svedok daljih promena. Republika
Irska je nezavisnost stekla pomoću nasilja; protestanti na
severu su istim sredstvima stavili veto na uključivanje u tu
nezavisnost. Na jugu, nacionalizam je političko zajedničko
tlo: svi političari u Republici su, na neki način, nacionali-
sti, a irski listav – bar dok novija zbivanja ne donesu kona-
čan rezultat – još uvek formalno polaze pravo na šest se-
vernih okruga. Nacionalizam takođe može da bude neu-
godna beznačajnost: nema mnogo pokazatelja da političa-

ri ili glasači na jugu doista žele da im se šest okruga "vra-
ti" (Anglo-irski sporazum iz 1985).³ Kao i nedavni "mitrovi
proces", mogu se delimično tumačiti kao pokušaj da se taj
scenario predupredi nekom vrstom združenog suverenite-
ta. Uopšte uzet, u današnjoj Republici Irskoj na dnevnom
redu je "normalna politika".

U Severnoj Irskoj, podela ima duboke korene u nasil-
nom sukobu između britanske (isprva engleske) države,
katoličkih Iraca i stanovništva – koje već vekovima živi u
Irskoj – koje se izmenljivo identifikuje kao alsterski prote-
stanti, Britanci ili Iraci škotskog porekla. Kulturne i politič-
ke razlike između Iraca i doseljeničkih potomaka snažno
su se izražavale, i još uvek se izražavaju, kroz religiju. Kao
što sam naznačio u VIII poglavlju, iako u osnovi političke
prirode, severnoirski sukob se simbolizuje i ojačava va-
žnom religijskom dimenzijom.

Podela ostrva je dala podstreka još jednoj etničkoj iden-
tifikaciji, naime onoj sa novom severnoirskom državom.
Ova alsterski identitet iako je na drevnu gelsku pokrajinu
polagao pravo kao na vlastitu,³ bio je protestantski, nov-
oslanjao se na razvoj severa kao industrijalizovanog regiona
Irske i severnjačku agenciju protiv samouprave tokom pre-
thodnih trideset godina – i distanciran kako od irskog, tako i
od engleskog identiteta. Drugopomenuta distanca se to-
kom narednih decenija uvećavala, kako su britanske vlade
jedna za drugom pušale da im unutrašnje stvari Pokrajine
sve više izmiču iz ruku, a alsterski unionisti im to rado do-
zvoljavali.

³ Mada bez tri alsterska okruga Donegal, Monagan i Kavan
koji su, iz razloga etničke demografije (kao i političkih lojalno-
sti), postali deo Slobodne države.

Što se severnjačkih nacionalista u razdoblju između podele ostrva i sadašnjih "nevolja" tiče,⁴ oni su pretežno bili razapeti između odbijanja da priznaju novu državu i nastojanja da poprave sudbinu katolika (Phoenix 1994). Stav unionista, protestantske stranke koja je u Severnoj Irskoj bila na vlasti pedeset godina bez prekida, obeshrabrio je učešće nacionalista u politici. Severnjački katolički političari su morali da biraju između tri mogućnosti: opasne i neizvesne vojne strategije (koja neće zadobiti veliku podršku među katolicima, ali će izazvati represivnu reakciju države), držanja po strani od unionističke države i čekanja da istorija isporuči ostvarenje sna o irskom jedinstvu, ili, konačno, nastojanja da se, pod veoma nepovoljnim uslovima, poboljša društveno-ekonomski položaj manjinskog življa.

Te opcije odlikavaju dve političke tradicije: ustavni "nacionalizam" koji se zalaže za postupnu promenu i "republikanizam" koji, se oslanja na fizičko nasilje (Ruane i Todd 1992: 189). U Severnoj Irskoj republikanski nacionalizam je predstavljao *Sinn Féin* u savezništvu sa Irskom republikanskom armijom (IRA), a ustavni nacionalizam predvođen Nacionalističkom partijom – do 1969. godine – a potom Socijaldemokratska i laburistička partija (SDLP). Kao odjek starih sukoba iz građanskog rata posle sticanja nezavisnosti, iste distinkcije mogu se uočiti i u političkom životu Republike Irske, mada tamo zvanična legitimnost nacionalizma omogućava veću razudjenost. Polove republikanskog i ustavnog nacionalizma predstavljaju *Sinn Féin*, odnosno

⁴ Osim sektaških nemira, tokom Drugog svetskog rata i pedesetih godina Irska republikanska armija, tajna nacionalistička organizacija, ilegalna s obe strane granice, preduzela je na severu dve ofanzive manjih razmera.

Fine Gael, dok *Fianna Fáil* stoji na promenljivoj poziciji koja obično naginje ustavnom kraju spektra.

Razlike između modernih nacionalizama ponovo su izbile na površinu početkom sedme decenije XX veka, u kampanji za izlaženje u susret izbornim, socijalnim i ekonomskim pritužbama katolika. Pokret za građanska prava, kao i protestantska reakcija na nj, doveli su do porasta nasilja, ulaska britanske armije, raspuštanja lokalnog parlamenta i uvođenja direktne uprave iz Londona 1972. godine. Vaskrsavanje nacionalističkog nasilja dovelo je 1969. do rasepa među republikancima na Zvanični i Provizorni pokret, koji je označio pomeranje težišta republikanizma ka severu, udaljšavanje od socijalizma koji je u pokretu do tad bio uticajan, povratak fizičkom nasilju i identifikaciju sa gelskom kulturnom tradicijom. Ta zbivanja bila su povezana sa novim, radničkim militantnim republikanizmom u Belfastu i na drugim mestima. Provizorni pokret – sa IRA i *Sinn Féin* kao svojim ograncima – danas je autentični glas velikog dela biračkog tela severnjačkih katolika. Ustavni nacionalizam, reorganizovan u SDLP, apsorbovao je neke od aktivista za građanska prava i usvojio novu strategiju pod okriljem Anglo-irskog sporazuma iz 1985, uspostavljajući direktne odnose sa Dablom i Londonom. Iako teži jedinstvu Irske, nacionalizam SDLP-a se u novije vreme iskompromitovao svojim odnosima sa politikom dablinskog establišmenta.

Iz ovog prikaza možemo izvući nekoliko zapazanja. Prvo, irska istorija je istorija nacionalizama – i irskih i britanskih – pre nego nacionalizma. Kao što sam naznačio u IX poglavlju, nju nije lako smestiti u okvire koje nude Anderson, Gelner ili Hobbsbaum. Problem, recimo, sa Koukljevom (Coakley 1990) tezom da se irski nacionalizam u nekim aspektima uklapa u evropsku normu, a u nekim je

osoben, sastoji se u tome što pretpostavlja i *jedan* irski nacionalizam i *tipični* evropski model. Nadalje, nacionalizam raznih boja postoji u Irskoj odvajkada. Nema razloga da konstatovanje irskog nacionalizma ograničimo na XIX vek i kasnija razdoblja.

To me dovodi do "struja tradicije", uz dužno poštovanje prema Bartu. Ideje zajedničke historije nalažu opreznost: historija se sastoji i od okolnosti u kojima muškarci i žene stvaraju same sebe (a usput i samu historiju), kao i od mitova i izuma pomoću kojih žive. Historija se može shvatiti nedovoljno ozbiljno, ali i preozbiljno. Ako danas u Severnoj Irskoj postoje *dve* nacionalističke tradicije, ne možemo da ih objasnimo samo na osnovu historije (osim ako u historiju ne računamo i ono što se desilo juče, u kom slučaju je celokupna društvena nauka historija). Uprkos uzajamnom neprijateljstvu iz prošlosti i sadašnjosti, vode *Shin Féin* i SDLP, proračunavši izgleda za budućnost, napravili su niz zatvorenih sastanaka; rezultat je bilo zajedničko obraćanje vladi u Dablinu, što je bio krupan doprinos Anglo-irskoj deklaraciji iz Downing Strita iz decembra 1993. prekidu vatre među paravojskama iz 1994. i potonjem "mirovnom procesu".

Istorija, tradicija i tekuća politika se kombinuju, u Severnoj Irskoj kao i u Velju, u pitanjima identiteta. Da li su, na primer, protestanti Irca? Ostavljajući po strani nacionalističku retoriku koja insistira da jesu, odgovor je složen. Anketni rezultati sugerišu da je došlo do promene u identifikaciji. Godine 1968. u Severnoj Irskoj su bila važna tri identiteta: "britanski", "irski" i "alsterski". Do 1978. to se polarizovalo u "britanski" (većina protestanata) i "irski" (većina katolika), koje stanje stvari se od tada, po svenu sudeći, malo promenilo (Moxon-Browne 1991: 29). Međutim, kako kaže Mokson-Braun, protestanti bolje znaju

šta *nisu* nego šta *jesu*. To zavisi od toga šta kime se dovode u kontrast. Alsterski protestanti, da se vratim na raspravu iz VII poglavlja, imaju dvoje Drugih. Da li se osećaju baš onoliko britanski kao Britanci? Kako se identifikuju nasuprot Englezima? I kako *drugi* Britanci identifikuju njih? Takođe ne znamo koja je razlika između srednjoklasnog unionizma i radničkog lojalizma (što su analogni ustavnog i republikanskog nacionalizma). Kao što socijalna antropologija stalno ističe, "nije sve tako prosto", naročito na selu (McFarlane 1986). Takođe nije jasno da li "irstvo" znači isto na severu i na jugu. I tako dalje.

Sasvim je, međutim, jasno da severnoirski katolici i protestanti nemaju nikakav konsenzualni, zajednički nacionalni identitet i da je protestantski identitet dvosmislen. Neke aspekte te dvosmislenosti – te "krize identiteta" – razmatrao sam u VII poglavlju. Tu se, međutim, može reći još nešto. Pogledajmo, na primer, pokušaje Alsterskog odbranbenog udruženja – sada ilegalne protestantske paravojske organizacije – i drugih da izume novu historiju i mitologiju alsterskih Iraca, upravo njima namenjenu (Bruce 1992: 233-236; Buckley 1989). Pogledajmo neslogu u društvenim naukama o tome da li je protestantski etnički šovinizam rasizam (Miles 1996; Nelson 1975). Ako nije rasizam, šta je onda? Nacionalizam? Etnicizam? Da li protestantski nacionalizam ima smisla? Imao je smisla, na kraju krajeva, u Irskoj XVIII veka. Ali, ako ima smisla, kojim će pojmovima protestanti formulisati svoje ciljeve, s obzirom na to da su katolici nepovratno prisvojili nacionalističku retoriku?

Iako oni možda sebe vide kao *britanske* nacionaliste, protestantski alsterski nacionalizam je u ovom trenutku malo vetovatan, uprkos Finlisonovom nedavnom insistiranju na suprotnom (Finlayson 1996). Njegova argumentacija traži od nas da ignoriramo samoidentifikaciju većine

alsterskih protestanata i da znatno izmenimo definiciju nacionalizma; a ti su zahtevi bez sumnje previsoki. U srži problema leži pretenzija protestanata na "istorijsku sudbinu". Uskraćujući sebi isku budućnost 1921. godine i prihvaćajući nevoljku i uslovnu inkorporaciju u Britaniju, oni su, moglo bi se reći, ispisali sebe iz istorije za narednih pedeset godina. Kad su se ponovo pojavili krajem šezdesetih, kao tlačitelji katoličke manjine i izvor nelagode za ostatak Ujedinjenog Kraljevstva, njihov trenutak je već bio prošao. Ni sasvim Irci, ni sasvim Brianci, oni ostanu i dalje u potrazi sa svojom sudbinom i identitetom.

Danska

Na prvi pogled, u Danskoj nema nacionalizma. Odsustvo nacionalističkih pokreta se, zapravo, smatra opštom odlikom nordijskih društava (Elklit i Tonsgard 1992). Prema Elklitu i Tonsgordu, to odsustvo – iako se možda može pripisati preuskoj definiciji nacionalističkih pokreta kojom se ta dva autora služe⁵ – pokazuje da su etnonacionalni resantimani, koji bi inače mogli poroditi takve pokrete, ovde razrešeni drugom vrstom politike. Naravno, ne stoje svi na ovom stanovištu. Eriksen, recimo, sugerše (1993a: 102-104) da je slabi nacionalizam imao dosta uticaja na istoriju nordijskih naroda, a slična teza provlači se kroz priloge Tegilovom zborniku o izgradnji nacije (Tägil 1995).

⁵ Nacionalni pokreti se definišu kao "nastojanja etnonacionalnih grupa koje se ne mogu identifikovati sa državom da restrukturisu ili preoblikuju postojeće državne aranžmane" (Elklit i Tonsgard 1992: 83). Iako je ovo određenje, kao što i sami autori priznaju, dosta restriktivno, ono je verovatno manje restriktivno od Gelnerovog.

Odsustvo ili nejakost nacionalističkih pokreta deo je nordijskog političkog stila koji stavlja naglasak na izbegavanje sukoba i promicanje konsenzusa. Već sasvim letimičan pogled na Dansku nam to potvrđuje: tamo je teško naći nešto što bi se identifikovalo, ili što bi drugi identifikovali, kao nacionalističku političku stranku *per se*. Minorne desničarske stranke koje vode kampanju oko imigracije i sličnih pitanja – Den danske Forening, Nationalpartiet Danmark i De national-liberale – opažaju se pre kao neofašističke ili rasističke nego kao nacionalističke. A stvari tako stoje uprkos činjenici da je Danska, malo po malo, izgubila svoje nekada zamašne periferne teritorije (Borish 1991: 28-37). Stvari tako stoje uprkos nemačkim invazijama i okupacijama, kojih je između 1848. i 1945. bilo tri. Stvari tako stoje uprkos uključivanju u Evropsku uniju, prema kojoj mnogi Danci, možda i većina, gaje duboke sumnje i bojazan. Stvari tako stoje uprkos porastu nezaposlenosti. Stvari tako stoje uprkos nedavnom prilivu doseljenika iz južne Evrope i još većih daljina, i porasta etničke netrpeljivosti (Enoch 1994). Napokon, stvari tako stoje uprkos savremenoj evropskoj političkoj klimi u kojoj je nacionalizam umnogome povratio snagu. Bilo koja od tih okolnosti mogla je poslužiti kao katalizator za pojavu nacionalističke političke stranke. Pa ipak, nema ih.

Razumevanje vidljivog odsustva nacionalizma – baš kao i njegovog prisustva – zahteva pogled u istoriju. Razvoj karakteristično nordijskog političkog stila u Danskoj samo je deo objašnjenja (a i samo zahteva objašnjenje). Tu su nam značajne još tri druge teme novije danske istorije (Jones 1986: 59-151; Østergård 1992b: 63-83). Prvo, geografsko smanjivanje i opadanje međunarodnog značaja imali su za posledicu političku teritoriju koja je, uz primetan i kompikovan izuzetak južne pogranične oblasti, jezički i kul-

turno jedinstvena. Drugo, reakcija na smanjivanje bila je brz i nenasilan proces modernizacije, koji je Dansku izveo iz poznog apsolutizma s početka XIX veka i pretvorio je u preteču socijaldemokratske države blagostanja početkom XX veka. Najzad, ovaj proces se, izgleda, nije zasnivao na industrijalizaciji – Danska je i dalje jedna od najmanje industrijalizovanih zemalja severne Evrope – nego na zemljišnoj reformi, modernizaciji poljoprivrede i korporativističkoj političkoj strategiji nadahnutoj egalitarnom.

Hvad uddad tabes, det skal indad vindes – "Ono što se izgubi spoja, dobiće se iznutra" – tako je glasio moto Društva za danske pustare, koje je u XIX veku propagiralo obradu dotad neplodne zemlje. Ta parola je paradigmatična za prihvatanje ograničenja i odlučnost da ih se prevlada – slavljen koji je igrao središnju ulogu u izgradnji moderne danske nacije. Taj proces, okrenut ka unutra, rekonstruktivan, u jednoj kulturno homogenoj političkoj zajednici, predstavlja ključ za objašnjenje zašto u Danskoj danas nema nacionalističkih pokreta.

Svakodnevne pojedinosti, međutim, daju drugačiju sliku. Uzmimo, na primer, beli krst na crvenoj podlozi na *Dannebrog*, danskoj zastavi. Mnoge danske kuće imaju u vrtu jarbol na koji se zastava kači da obeleži čitav niz domaćih proslava i obreda prelaza. Kuće koje nemaju jarbol ponekad koriste malu, portabl verziju na drvenom stalku. O Božiću, na drvce se stavljaju miniaturne papirne *Dannebrog*, koje se prodaju u svakoj samoposluzi, a rođendanska torta nije potpuna ako je ne krasi bar jedna zastavica. "Isticanje zastave" igra ključnu ulogu u simbolizaciji danske nacionalne i građanske kulture; zahvaljujući tome, porodična slavlja prestaju da budu samo kućna stvar.

Sve to postaje jasnije ako stanemo na uporedno stanište. U Severnoj Irskoj, zastave – s jedne strane britanska

i alsterska, s druge trobojka Republike – predstavlja deo mehanizama očuvanja etničke granice i priznati element u godišnjim ritualima konfrontacije u "sezoni marševa" (Bryson i McCartney 1994). U Britaniji, običan građanin koji istakne britansku zastavu dobio bi, u najboljem slučaju, dijagnozu ekscenitrika ili, u najgorem, rasiste i fašiste. *Union Jack* koju engleski fudbalski navijač nosi na majici u inostranstvu svakako hoće da kaže baš ovo drugo.

Dannebrog oslikana na licu danskog fudbalskog navijača, međutim, simbolizuje nešto drugo; svakako ne ksenofobiju koja prožima veliki deo britanskog političkog diskursa, čak i njegovu maticu, i iz koje engleski navijač izvlači osećaj svog mesta u istoriji. Ali, šta označava? I šta znači kad vam Danci kažu, sa sasvim prirodnim ponosom, da se loza kraljice Margarete Druge proteže unazad više od hiljadu godina, do Gorma Starog, što je čini najstarijom kraljevskom lozom u Evropi? Ili, da se vratimo na zastavu, šta ćemo s miom o njenom poreklu, po kojem je pala sa neba kao dar kralju Valdemaru Drugom tokom jedne bitke 1219. godine? Iako Danci za ovu priču priznaju da je izmišljena, "svoju zastavu ipak smatraju najstarijom od svih današnjih zastava u Evropi" (Jacobsen 1986: 23). U pogledu nacionalne tradicije ovde se, izgleda, mogu uzeti i jare i pare.

Recept za to sastoji se od uobičajenog *bricolage* protivrečnosti i srodnosti. U meri u kojoj su uopštavanja mogućna, Danci su surovo neizraziti u pokazivanju nacionalnog ponosa, a skromnosti i uzdržanosti su važne sastavnice relativno opšteprihvaćenog modela "ispravnog" dansva. Oni slave činjenicu da je Danska mala zemlja, *et lille land*. Ustegord, pronicljivi domaći komentator, naziva to "iliputan-skim šovinizmom" ili "smerno samopotvrđivanje": "Znamo da smo najbolji, pa prema tome ne moramo tima da se hvališemo (Østergård 1992c: 170). Prisutan je i odbrambeni stav.

Iako je 'neukusno' biti nacionalista, 'intrinzični nacionalizam izbija na površinu čim stranac počne da kritikuje dansko' (1992b: 56). Dakle, uz rizik da stvorimo popriličnu zbrku, mogli bismo reći da je određujuće svojstvo danskog nacionalizma to što odbija da sebe kao takvog prepozna.

Ako postoji nešto što bi se moglo nazvati danskim nacionalizmom, šta su druga njegova razlikovna svojstva? Mnogo zavisi od konteksta: Danci su, ako ništa drugo, obilato opskrbljeni klasifikacijskom hijerarhijom i izborom Drugih. U skandinavskom ili nordijskom kontekstu, u igru ulazi retorika distanciranja: etnički vicevi i stereotipi su vrlo uobičajeni i dojuč se najtrivijalnijih oblasti svakodnevnog života (Linde-Laursen 1993). Oni dobijaju smisao, međutim, tek u okviru jedne opštepriznate kulturne, jezičke i političke srodnosti, naročito sa Švedskom i Norveškom. Koliko god da su nacionalno-etničke granice i identiteti važni, zajednički skandinavski identitet (Gerholm i Gerholm 1990; Gullestad 1989) predstavlja resurs za osmišljavanje sličnosti i razlike. Krupnije jezičke i kulturne razlike, i međusobne udaljenije istorije, kazuju da je zajednički nordijski identitet još uvek neostvareni projekt.

Širi evropski kontekst je dvosmisleniji. Distinkcija između Skandinavije i Evrope jedna je od linija rascjepa koje strukturiraju tu dvosmislenost: da li je Danska evropska ili skandnavska? Konvencionalni odgovor na to pitanje, "oboje pomalo", zaobilazi ono još zanimljivije pitanje, namne zašto se Skandinavija ne bi smatrala delom Evrope. Pristupanje Švedske Evropskoj uniji nimalo nije razjasnilo tu stvar; Norveška ostaje izvan. Dvosmislenost je nedavno narasla do kritične tačke u dugotrajnoj političkoj horbi koja se u Danskoj vodila oko ratifikacije Maastrichtskog ugovora i evropskog ekonomskog i političkog ujedinjenja (Heurlin 1994; Skovgaard-Petersen 1994). Posle dva re-

renduma, i sa malom razlikom u glasovima, danski politički establišment je dobio pozitivan odgovor koji je želeo. Među razlozima kojima su se rukovodili neodlučni i glasači protiv, dva se izdvajaju: dansko nepoverenje prema centralizaciji kao takvoj i želja da se sačuva danska država bez gostanija. I jedno i drugo se uliva u strah od umanjenog suvereniteta (Lyck 1992; Sørensen i Væver 1992), koji se mora shvatiti u gore prikazanom istorijskom kontekstu. Tu je i kulturni kontekst, u kojem percepcija Danske kao *et lille land*, ranjive na kulturnu i jezičku dominaciju, igra određenu ulogu (up. Christensen 1994).

Postoji, međutim, još jedan evropski kontekst. Evropa počinje u Nemačkoj. Dansku je Nemačka napala tri puta u modernoj istoriji; sećanje na poslednje osvajanje još uvek je živo. Na moderno konstruisanje danskog identiteta imalo je uticaja pitanje šlezviga i Holštajna, koje je razrešeno plebiscitom 1920. godine, posle kampanje u kojoj su se i Danci i Nemci služili stereotipima o drugome da bi definisali sebe (Adriansen 1992). Tu kontrast između Severne Irske i Danske postaje najuočljiviji. Bitka oko podele u južnoj Danskoj 1920. godine vođena je plakatima i govorima; u Irskoj je 1920. godine stvar razrešena puškama i krvoprolićem. Pitanje ostaje aktuelno zbog prisustva dosta brojne manjine *bjemne tyskere* ("domaćih Nemaca"), danskih građana koji govore nemački, na jugu Danske, kao i zbog danske jezičke manjine u Nemačkoj (Østergård 1995). Razlike između dve zemlje u pogledu veličine i bogatstva dodatno pothranjuju nepoverenje Danaca. Ako danski nacionalizam postoji, on se za mnoge Dancie, možda u zavisnosti od pokoljenja i generacije, ponajpre artikuliše kroz suprotstavljnje Nemačkoj.⁶

⁶ U ovom kontekstu, čovek se pita na čemu Man temelji svoju samopouzdanu tvrdnju o Evropskoj uniji da "ankete pokazuju

Postoji još mnogo toga nasuprot čemu bi se on mogao definisati: imigranti, amerikanizacija, itd. Upečatljiv je bio intenzitet nedavno vođenog kolektivnog samopreispitivanja o tome šta je danskebed (danstvo). Pokrenut je čitav niz pitanja koja su problematizovala ono što se ranije uzimalo zdravo za gotovo, ako već oko toga nije vladala i opšta saglasnost (Harmsmeier 1986; Østergård 1992d). Jedan od najzanimljivijih uzgrednih proizvoda te debate bilo je specifikovanje osobina danskog nacionalnog karaktera, bilo od strane samih Danaca – "individualizam, solidarnost, vera u autoritet i disciplinu" (Østergård 1992b: 21) – ili, što je u Danskoj izazvalo više kontroverze, od strane autsajdera: privatizovanost, individualizovanost, zatamljenost i kolektivizovanost, prem Rediju (Reddy 1993: 130-156).

Kao i kampanje za referendume o članstvu u EU i percepcije trajnog prisustva "stranaca", ova debata uključuje u sebe i druga pitanja. Najvažnije se tiče budućnosti den danske vej, "danskog puta" (Østergård 1992b: 63), društvenog eksperimenta koji od sredine XIX veka naovamo pokušava da kapitalizam spoji sa jednakošću u istorijsku sudbinu koju je Danska za sebe izabrala: nacija kao "društvena laboratorija" (Manniche 1969). Ukorenjen u agrarnu populističku političku tradiciju koja je i egalitarna i liberterska, "to je krajnji izraz danskog diskursa: 'svi smo u istom sosu'" (Østergård 1992e: 14). Kako se ova središnja sastavnica nacionalnog identiteta našla pod pritiskom, ne najmanje zahvaljujući potrošaštvu, obilju i rastućem socijalnom raslojavanju u zemlji, tako je i danskebed doveo u pitanje.

da su negativni nacionalni stereotipi bezmalno iščezli" (Mann 1993: 131).

Danski slučaj sam počeo sistematski da proučavam, između ostalog, zato što mi konvencionalni način mišljenja o nacionalizmu u društvenonaučnoj literaturi nije pomogao da tu zemlju razumem. Posećujući je kao povremeni antropolog-turista, bio sam prilično ubeden da tu postoji neka vrsta nacionalizma – na kraju krajeva, ljudi ne mogu da provode toliko vremena u mahanju i viorenju svojim zastavama kao Danci, a da nisu, u nekom smislu, nacionalisti – ali nisam bio siguran kako ga treba shvatiti. Sada, posle sistematičnijeg pogleda, ostaju pitanja koja treba postaviti u vezi s danskim nacionalizmom. Je li to zaista nacionalizam? I, ako jeste, koji su moji razlozi što ga tako identifikujem?

Pre svega – a to nije tako trivijalno kao što možda zvuči – ono što sam opisao, u izvesnom smislu, i sami Danci identifikuju kao nacionalizam. Takva karakterizacija je u Danskoj predmet sporenja, ali je nalazimo dovoljno često da bi bila verodostojna. Drugo, može se ponuditi prihvatljiva definicija nacionalizma koja je dovoljno široka da uključi i danski slučaj, ali dovoljno fokusirana da isključi srodne ideologije etničke identifikacije. Prema ovoj definiciji, preduslovi i sastavnice nacionalizma jesu: ideologija etničke identifikacije (danskebed), etnička merila političke pripadnosti (dansko državljanstvo, koje se u slučaju imigranata osporava), državni okvir (Danska) i polaganje prava na kolektivnu istorijsku sudbinu (den danske vej).

Pojam ideologije, kao korpus znanja o tome kakav svet jeste i kakav bi trebalo da bude, implicira strukturu i organizaciju. To je onaj "-izam" u nacionalizmu. Da li je ono o čemu sam govorio dovoljno organizovano da se u to ubroji? Odgovor je i "da" i "ne" ("Ne", zbog relativnog odsustva nacionalističkih pokreta ili stranaka. "Da", zbog postojanja univerzuma diskursa, struje tradicije, koji identifikuje Dansku

